

Міністерство освіти і науки України
Харківська державна академія дизайну і мистецтв

ВІСНИК

ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ
ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ

№ 3

2009

- МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО
- архітектура

Міністерство освіти і науки України

Харківська державна академія
дизайну і мистецтв

№ 3

ВІСНИК

Харківської державної
академії дизайну і мистецтв

ХАРКІВ 2009

МЕХАНІЗМИ Й МЕТОДИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОРУШЕНОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ДОНБАСУ

Чемакіна О. В., кандидат архітектури, доцент,
декан факультету архітектури та дизайну
Національний авіаційний університет

Анотація. Наведені основні механізми формування і розвитку порушеного міського середовища, методи раціонального містобудівного використання порушених територій на основі їх ролі у формуванні міського середовища з використанням системних принципів. Визначено методологію і концепцію реабілітації порушеного міського середовища. Застосування методики реабілітації порушеного міського середовища виконується на основі системного аналізу і дає можливість визначити напрями містобудівного використання порушених територій.

Ключові слова: методика реабілітації, порушене міське середовище, техногенні, природні і антропогенні ландшафти, системний аналіз.

Аннотация. Чемакина О. В. Механизмы и методы реабилитации нарушенной городской среды Донбасса. Приведены основные механизмы формирования и развития нарушенной городской среды, методы рационального градостроительного использования нарушенных территорий на основе их роли в формировании городской среды с использованием системных принципов. Определена методология и концепция реабилитации нарушенной городской среды. Применение методики реабилитации нарушенной городской среды выполняется на основе системного анализа позволяет определить направления градостроительного использования нарушенных территорий.

Ключевые слова: методика реабилитации, нарушенная городская среда, техногенные, природные и антропогенные ландшафты, системный анализ.

Annotation. Chemaikina O. V. Mechanisms and methods of rehabilitation of the broken city environment of Donbass. The substantive provisions of forming and development of broken city environment are shown, terms which must be taken into account from point of the rational town-planning using of the broken territories, fixing of their role is grounded in forming of city environment on the basis of general principles of the systems. Basic directions of the rehabilitation of the broken city environment are certain. Application of method of rehabilitation of the broken city environment which is executed on the basis of analysis of the systems allows to define basic directions of the town-planning use of the broken territories, to develop principles of the systems of rehabilitation of the broken city environment.

Key words: method of rehabilitation, broken city environment, technogenic, natural and anthropogenic landscapes, analysis of the systems.

Особливістю міст вугледобувних районів є необхідність визначення напрямів і прогнозне передбачення територіального розвитку містобудівних утворень. Головна проблема, що регламентує розвиток міст Донбасу, – підвищення якості міського середовища, а саме – зниження всіх форм впливу техногенних навантажень шляхом проведення заходів з реабілітації.

Розвиток сучасних населених місць Донбасу актуалізує задачу містобудівного використання порушених територій: з несприятливою екологічною дією на людину; з несприятливою естетичною дією; потенційних для використання під забудову, ландшафтно-рекреаційні зони тощо.

Висвітлюється достатньо перспективний для практичного втілення напрямок розвитку містобудівної теорії – архітектурно-планувальна реабілітація порушень техногенного генезису міського середовища, основою якої є детермінація соціально-економічного руху суспільства та містобудівної форми в умовах розвитку розселення у вугледобувних районах, взаємодія яких породжує феномен порушеного міського середовища і, одночасно, ініціюється його станами і трансформаціями. Містобудівна діяльність спрямована на раціональне землекористування, урахування екологічних особливостей територій, вирішення проблеми стійкого розвитку територій, включаючи обмеження шкідливого впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище. Це відповідає загальній меті реабілітації порушеного міського середовища – досягнення високого рівня життя через організацію використання міського простору.

Постановка проблеми. Проблема реабілітації порушеного міського середовища виникає, коли техногенне навантаження і щільність населення на території перевищує містобудівні і екологічні її можливості, обумовлені природно-ресурсним потенціалом і загальною стійкістю міських ландшафтів. Значимість наукової складової в містобудівному використанні порушених територій висуває задачу структуризації процесу реабілітації порушеного міського середовища і вимагає визначення меж його потенційних можливостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Перспективними напрямами у містобудуванні є методи оцінки стану навколишнього середовища і прогнозів дії на нього різних технічних систем. Наприклад, Реймерс Н. Ф. як основну ідею містобудівного планування, пропонує екологічну організацію використання території. Згідно з цим, реабілітація порушеного міського середовища містобудівних систем вугледобувних районів ставить за мету поєднання принципів раціонального містобудівного використання компонентів антропогенного, техногенного і природного ландшафтів; надання міському ландшафту функцій, які сприяють поліпшенню екологічної ситуації, впорядкуванню функціонально-планувальної структури містобудівних утворень, досягненню соціально-економічного ефекту. Дослідження, проведені по типологічних проблемах і комплексному плануванні охорони середовища, проте не встановлюють прямих зв'язків цього матеріалу з композиційною проблематикою взаємозв'язків елементів антропогенного, техногенного і природного ландшафтів. Тим часом, в містах Донбасу, як і в багатьох інших крупних промислових регіонах побудова міського простору неможлива без урахування порушених територій і визначення їх просторового використання.

Концепція реабілітації порушеного міського середовища Донбасу сформована у рамках системного підходу на основі теорії містобудівних систем, розробленої М. М. Дьомінім, Г. І. Лавриком, В. О. Тимохіним, І. О. Фомінім про наявність взаємозв'язків між місцем території в структурі міста і ймовірним характером її містобудівного використання. Концептуальна основа даного дослідження – функціонально-планувальна структура порушеної території у

складі техногенного ландшафту, що реабілітується, створює умови для просторової конкретизації видів діяльності демоекосистеми.

Постановка завдання. Концепція реабілітації порушень міського середовища Донбасу співпадає з напрямками містобудівної політики розвитку Донбасу, в якій порушені території розглядаються як резерв міського земельного кадастру і елемент функціонально-планувальної структури містобудівних систем, але вони є і причиною порушень міського середовища, і підлягають реабілітації.

Цілі і завдання реабілітації порушеного міського середовища – підвищення ефективності використання міських земель в умовах обмеження розвитку міст на основі виявлення територіальних потенціалів та інтенсифікації їх містобудівного використання. Цільовою функцією реабілітації порушеного міського середовища є визначення форм містобудівної організації порушених територій із розвитком функціональних, архітектурно-ландшафтних і композиційних зв'язків при забезпеченні рентабельності реабілітаційних заходів в комплексі соціальних, економічних, екологічних та містобудівних питань. Концепція реабілітації складається з програми робіт – методики реабілітації; напрямів містобудівного використання порушених територій – методологічної основи реабілітації; рекомендацій щодо реабілітаційних заходів; методики моніторингу стану порушеного міського середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологія розв'язання проблеми реабілітації міського середовища Донбасу базується на принциповому положенні припинення територіального зростання міст і переходу до їх реконструкції в існуючих межах з освоєнням незручних і невживаних територій з дотриманням екологічних вимог.

На основі системного підходу узагальнюється сутність процесу реабілітації порушеного міського середовища: загальні принципи процесу формування і визначальні положення розвитку містобудівних систем вугледобувних районів; засоби, принципи, методи формування, функціонування і розвитку підсистем порушеного міського середовища (містобудівних, інженерних, біологічних, інформаційних і т. п.); принципи і методи процесу реабілітації (мотивації, прогнозування, визначення цілей, моделювання, узгодження дій і прийняття рішень); функціональний зміст процесу реабілітації. Механізми й методи реабілітації порушеного міського середовища входять як складова частина до відповідної концепції й програми на рівні містобудівного використання порушених територій на основі того, що соціально-економічна ситуація визначає доцільність містобудівного розвитку вугледобувних районів.

Реабілітація міського середовища – це системний процес його гуманізації, доповнення або поліпшення втрачених функцій для створення комфортних умов життєдіяльності населення. Ідея реабілітації порушеного міського середовища Донбасу полягає в розробці цілісної саморегулюючої системи життєзабезпечення на основі концентрації та інтенсифікації містобудівного використання

зайнятого порушеннями територіального потенціалу. Зважаючи на сказане, в основу концепції реабілітації порушеного міського середовища Донбасу покладено положення про наявність системних взаємозв'язків між місцем порушеної території в структурі міста і ймовірним характером її містобудівного використання. Необхідність урахування форм порушених територій визначає *принципи використання системного підходу* до напрямків їх містобудівного використання: компактність і багатофункціональність територіального розвитку міст, можливість використання порушених територій для містобудівних функцій; економічний оптимум встановлення оцінки використання порушених територій; соціальна обґрунтованість містобудівного використання порушених територій.

Методологічною основою реабілітації порушеного міського середовища Донбасу є розгляд останнього як місця, де виникає й інтенсифікується негативний вплив техногенних чинників народногосподарського комплексу регіону, тому ця проблема вирішується з орієнтації не на усунення, а на дозвіл протиріч, що існують. Отже, в основу методології реабілітації порушень міського середовища закладений принцип виявлення сутності об'єктивного протиріччя і пошуку нової форми руху, у котрої це протиріччя буде усунено.

Визначення напрямів реабілітації порушеного міського середовища засноване на властивостях демоекосистеми: дискретності (виділенні складових порушеного міського середовища – видів ландшафтів, ділянок міських територій Донбасу тощо); множинності функцій містобудівних елементів.

Основні напрямки реабілітації порушеного міського середовища: підвищення соціальної і екологічної обґрунтованості рішень на основі проведення детального архітектурно-ландшафтного аналізу територій; регламентація містобудівної діяльності; розробка альтернативних напрямів реабілітації порушеного міського середовища й оцінки наслідків їх реалізації; підвищення мобільності рішень за рахунок постійного моніторингу територіального розвитку.

Методологічні напрями реабілітації порушеного міського середовища: системний аналіз (вивчення структури, взаємозалежних елементів і процесів містобудівної системи); генетичний аналіз (дослідження характеру процесів розвитку порушеного міського середовища); систематизація (упорядкування і класифікація елементів порушеного міського середовища); морфометричний аналіз (дослідження розподілу форм й об'єктів природних, антропогенних і техногенних ландшафтів); містобудівний аналіз (встановлення містобудівних зв'язків – розташування техногенних об'єктів під впливом певних факторів); ресурсний й архітектурно-ландшафтний аналізи (з'ясування містобудівних потенціалів і потенціалів містобудівних зв'язків порушених територій).

Система заходів з реабілітації порушеного міського середовища Донбасу спирається на наступні системні властивості: містобудівна система є об'єднанням виробничих, рекреаційних, соціально-демографічних, управлінських, обслуговуючих підсистем; зміни напрямів містобудівного розвитку порушених територій здатні викликати в порушеному міському

середовищі як позитивні, так і негативні зміни, несорозмірні з вихідними масштабами; функціонально-планувальна структура містобудівних систем має здатність пристосовуватися до змін, викликаних функціональним навантаженням порушених територій; елементи внутрішньої структури містобудівних систем знаходяться у визначеному функціональному взаємозв'язку, тому змінення напрямів містобудівного використання порушень міського середовища оптимізує взаємозв'язки та стан інших елементів; пропонується система заходів є відкритою і може обновлятися і доповнюватися даними моніторингу та іншими.

Методика дослідження і реабілітації порушеного міського середовища:

- виявлення особливостей формування і розвитку порушених територій;
- визначення основних напрямів містобудівного використання порушених територій;
- розробка системи принципів реабілітації порушеного міського середовища: однорідності міського середовища за функціями і геометричними характеристиками;
- виявлення цілісності міського простору через гармонізацію об'ємів і просторів техногенних ландшафтів, їхню пропорційну відповідність масштабам міського середовища;
- виявлення гармонійності побудови містобудівної композиції через визначення головних і другорядних елементів композиції техногенних, природних і антропогенних ландшафтів;
- виявлення візуальної організації через визначення рівнів зорового сприйняття елементів композиції техногенних, природних і антропогенних ландшафтів.

Для всіх принципів регламентується інженерними, горно-геологічними, містобудівними, функціональними чинниками.

Висновки з даного дослідження. Ключовим питанням програми реабілітації порушеного міського середовища Донбасу є визначення напрямків та характеру містобудівного використання порушеної території, ступінь необхідного перетворення, а також розробка комплексу науково обґрунтованих положень:

- методичних пропозицій щодо формування системи диференціації обліку та оцінки порушених територій і зон їх впливу в містобудівних системах;
- методики розробки ієрархічної системи заходів з реабілітації порушеного міського середовища;
- методичні положення щодо архітектурно-ландшафтної організації порушених територій і зон їх впливу в містобудівних системах.
- методичні розробки з питань оцінки соціальної і економічної ефективності містобудівного використання порушених територій.

Реабілітаційна програма спирається на урахування екологічних чинників, можливості і ресурси розвитку містобудівних утворень; урахування основних цілей суміжних програм, що можуть виступати як зовнішні обмеження.

Таким чином, механізми й методи реабілітації порушеного міського середовища характеризуються містобудівною специфікою економічних, соціальних і екологічних цілей, ієрархічністю складових підсистем, визначеним місцем і послідовністю розробки елементів, глибиною рішення містобудівних задач.

Література:

1. Вергунов А. П. Город и природное окружение (архитектурно-планировочная организация взаимодействия). Автореф. Дис. д-ра архитектуры. – М.:1985. – 47 с.
2. Владимиров В. В. Досвід розробки питань охорони природи в районному плануванні // Охорона ландшафтів і проектування / Інститут географії АН СРСР. – М., 1982.
3. Владимиров В. В. Микулина Е. М., Ярина З. Н. Город и ландшафт. М.: Мысль, 1986. – 95 с.
4. Земля тривоги нашої. За матеріалами національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області у 1998 році (під ред. С. Куруленко) – Донецьк: НПП “Віза-Про”, 1999. – 107 с.
5. Лаврик Г. И., Тимохин В. А. Методы структурно-функционального анализа и оптимизации планировки города на ранних стадиях проектирования. – Технические средства архитектурного проектирования. – М., 1980. – С. 13-18.
6. Чистякова С. Б. Містобудівна екологія, її основне завдання й методи дослідження // Оздоровлення навколишнього середовища міст / ЦНИИП містобудування. – М., 1975. – С.10-17.

Надійшла до редакції 10.03.2009

УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ ГОНЧАРСТВО І ЙОГО ТЕРМІНОЛОГІЯ

Щербина Е.Б., ст.викладач кафедри українознавства,
Миргородська Н.В., аспірант

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Анотація. У даному дослідженні розглядаються етапи розвитку народного гончарства і формування його термінологічної лексики.

Ключові слова: керамічні осередки, терміносистема, омоніми, словотворча модель.

Аннотация. Щербина Э.Б., Миргородская Н.В. Украинское народное гончарство и его терминология. В данном исследовании рассматриваются этапы развития народного гончарства и формирование его терминологической лексики.

Ключевые слова: керамические промыслы, терминосистема, омонимы, словообразовательная модель.

Annotation. Shcherbina E.B., Mirgorodskaya N.V. The Ukrainian National Earthenwares and its terminology. This article is shown the stages of development national earthenwares and the formation of its vocabulary terminology.

Keywords: ceramic centers, term system, homonyms, word formation model.

Постановка проблеми. Українське гончарство, маючи славетні сторінки історії, є невичерпним джерелом знань і предметом дослідження багатьох дисциплін, у тому числі мистецтвознавства, етнографії, лексикології.